

Nr 26.

Ankom till riksdagens kansli den 14 augusti 1914 kl. 4 e. m.

Utlåtande i anledning av väckt motion om skrivelse till Kungl. Maj:t angående utredning och förslag i fråga om upphävande av befintliga familjefideikommissstiftelser m. m.

Närvarande: herrar Petersson i Lidingö villastad, Lindhagen, Stärner, Gezelius, greve Lagerbjelke, L. Olsson i Hof, *) greve Spens, Hult, *) Malmberg, *) Fagerlin, Pettersson i Södertälje, Schotte, Persson i Norrköping, Igel och Indebetou. *)

*) Ej närvarande vid utlåtandets justering.

Uti en inom andra kammaren väckt, till lagutskottet hänvisad motion, nr 87, har greve *R. G. Hamilton* hemställt, »att riksdagen ville i skrivelse till Kungl. Maj:t anhålla, det Kungl. Maj:t, efter verkställd utredning rörande i riket bestående familjefideikommissstiftelser i såväl fast som lös egendom, täcktes låta utarbета och för riksdagen framlägga förslag till bestämmelser *dels* innefattande förbud mot instiftande av nya fideikommiss i lös egendom, *dels ock* innebärande ett upphävande av samtliga befintliga familjefideikommissstiftelser samt ordnande av rättsförhållandena vid siste innehavarens död».

Till stöd för sitt förslag har motionären åberopat innehållet av en av honom vid första lagtima riksdagen under innevarande år avgiven motion, nr 80 i andra kammaren, däri motionären anförte följande:

»Familjefideikommissen kunna utan tvivel sägas vara ett ännu kvarlevande bevis på vilken makt de feodala grundsatserna och sedvänjorna ännu långt efter det de utdömts och övergivits utöva i samhället. Med fideikommiss menar ju som bekant rättsvetenskapen det särskilda slag av testamente, varigenom testamentsgivaren förordnar, huru för

Bihang till senare riksdagens protokoll 1914. 9 saml. 26 häft. (Nr 26.) 1

all framtid eller för längre tid framåt skall förfaras med hans egendom eller viss del därav, i det han stadgar att egendomen skall innehavas av flera testamentstagare efter varandra i viss, bestämd ordning. Familjefideikommissstiftelserna hava sålunda uppkommit, då någon velat i omtanke om — såsom 1686 års testamentsstadga, vilken vad Sverige beträffar först innehöll bestämmelser om fideikommiss, uttrycker sig — 'sin familjs heder och conservation' tillförsäkra medlemmar av viss släkt rätten att besitta viss, vanligen fast, egendom. Det feodala släktbegreppet är det sålunda, som i sin tillämpning kommit fideikommissen att uppstå. På detta begrepp grunda de också långt in i en modern tid med diametralt motsatt samhällsåskådning sin fortvaro.

I utlandet har man emellertid sedan lång tid tillbaka vidtagit åtgärder för att ej blott förbjuda inrättandet av nya familjefideikommissstiftelser, utan även avskaffa redan befintliga sådana. Sålunda meddelas i laguskottets utlåtande nr 20 vid 1906 års riksdag, varur här förekommande historik huvudsakligen är hämtad, att i Frankrike familjefideikommissen avskaffades år 1792 i samband med den stora revolutionen men att de gamla förhållandena återupprättades efter år 1815. Genom lagen den 17 januari 1849 stadgades emellertid, att alla av privata gods bildade majorat, som redan, från förste innehavaren räknat, gått i två successiva led, skulle upphävas, att de gods, som bildade dessa majorat, skulle bliva fria gods i innehavarens hand och att för framtiden successionen i dylika majorat, begränsad till två led, från förste innehavaren räknat, endast får äga rum för personer, födde eller avlade innan tiden för lagens promulgation. I Nederländerna har lagen den 1 oktober 1833 visserligen förbehållit den närmaste fideikommissarien hans rätt, men fråntagit de efterföljande, om än redan födda, deras utsikt att erhålla fideikommisset. I Italien har lagen den 30 november 1865 upphävt alla då bestående fideikommiss, majorat och dylika substitutioner samt tillagt den dåvarande innehavaren full äganderätt till halva fideikommissförmögenheten och den närmaste arvingen full äganderätt till andra hälften, dock med förbehåll av nyttjanderätt för dåvarande innehavaren under hans livstid. I 1866 års danska grundlag stadgas likasom i den äldre grundlagen av 1849, att intet län, stamhus eller fideikommissgods kan för framtiden upprättas och att genom lag skall närmare ordnas, huru de nu bestående kunna övergå till fri egendom, ehuru sistnämnda bestämmelse ännu icke genom statsmakternas samverkan lett till någon påföljd. Norska grundlagens § 108 förbjuder även upprättandet av fideikommiss.

I England finnas inga andra *ständiga* fideikommissstiftelser än de

jordegendomar, vilkas besittning särskilt tillförsäkrats hertigarna av Marlborough och Wellington, men ett i England använt förfarande, varigenom jordegendomar bindas vid vissa släkter så att säga för några generationer i sänder, har praktiskt samma verkan som fideikommissoriska förordnanden utan tidsbegränsning. Emellertid har på grund av en allt starkare stämning mot tillvaron av berörda institut genom en parlamentsakt av år 1882 medgivits, att fideikommiss får säljas av innehavaren utan nästa fideikommissaries samtycke, varvid köpeskillingen träder i stället såsom fideikommiss.

I flera tyska stater upphävdes visserligen fideikommissen efter den stora franska revolutionen eller efter oroligheterna år 1848, men de gamla förhållandena hava sedan överallt återställts. Sedermera hava emellertid familjefideikommissstiftelserna väl icke upphävts men enhetligt reglerats och så att säga reformerats i ett flertal tyska stater.

Vad Sverige beträffar hade genom 1 § i 16 kap. ärvdabalken i 1734 års lag helt allmänt stadgats, att den, som ville göra testamente, ägde rätt att göra det med eller utan villkor, och därigenom möjlighet att inrätta fideikommissstiftelser lämnats öppen. Denna rätt upphävdes emellertid genom en på grund av initiativ från 1809—1810 års riksdag tillkommen förordning av den 27 april 1810, vilken i form av ett tillägg till nyssnämnda kapitel i ärvdabalken bestämmer, att den, som bortgiver fast egendom, icke äger makt om villkoren för dess förvaltning sträcka förordnandet längre än till förste emottagarens och dess makas livstid eller om äganderätten vidare än till utnämmande av testaments- eller gåvotagarens nästa efterträdare, uti vilken sistnämndes handfastigheten ikläder sig egenskap av arvejord, varmed i allt efter allmän lag förfäres. Ej heller må i andra avhandlingar och kontrakter om fast egendom sådana villkor inflyta, varigenom förvaltnings- och äganderätten för en framtid vidare inskränkes än nu är sagt; dock gäller angående städja och arrende vad därom särskilt är stadgat.

Efter år 1910 har fideikommissinstitutet inom den svenska rätten icke undergått någon förändring, ehuru frågan om upphävande av redan befintliga familjefideikommissstiftelser gång på gång varit föremål för riksdagens behandling. Tanken härpå var för övrigt ej alldeles främmande för 1810 års lagstiftare. De uttalanden, som gjordes i Rikets Ständers skrivelse till Konungen den 27 mars 1810, innefattade i själva verket ett ogillande av hela fideikommissinstitutionen, ehuru man då icke ansåg sig böra gå längre än att hindra uppkomsten av nya fideikommiss i fast egendom.

Vid 1856—1858 års riksdag väcktes inom bondeståndet en motion,

vari föreslogs, »att steget nu måtte tagas fullt ut medelst upphävande av alla slags fideikommiss och deras delande hädanefter arvingarna emellan efter lag». Motionen föll efter det lagutskottet avstyrkt densamma. Frågan om fullständigt upphävande av före år 1810 tillkomna fideikommissstiftelser i fast egendom har sedermera på grund av väckta motioner med yrkanden av växlande omfattning förevarit vid riksdagarna 1882, 1883, 1884, 1886, 1889, 1890, 1893, 1894, 1898, 1901, 1906, 1907 och 1909. Vid samtliga dessa riksdagar utom den sista har frågan fallit på första kammarens motstånd, under det andra kammaren — med undantag endast för 1886 års riksdag, då ett radikalt förslag i ämnet avslogs även av andra kammaren — städse bifallit förslag i angivna syfte och därvid från och med år 1889 haft att stödja sig på lagutskottets tillstyrkan. Inom första kammaren var majoriteten mot reformen år 1889 icke starkare än fyra röster. Motionen i ämnet avslogs nämligen då med 57 röster mot 53. Vid 1909 års riksdag fattades för första gången av båda kamrarna ett samstämmigt beslut i reformerande syfte. Då beslöts nämligen att i skrivelse till Kungl. Maj:t anhålla, att Kungl. Maj:t täcktes låta utarbета och för riksdagen framlägga förslag till lagbestämmelser, på vilka villkor lantfastighet, som utgör fideikommiss, må kunna av innehavaren helt eller delvis säljas mot det att köpeskillingen i stället sättes såsom fideikommiss.

Det borde kunna vara självklart för var och en, som tar del av denna frågas föregående behandling inom den svenska riksdagen, att den nu är mogen för sin lösning i större omfattning än 1909 års riksdagsskrivelse ifrågasätter. Skälen för fideikommissinstitutionens fullständiga upphävande synes mig i själva verket vara så överväldigande starka, att motstånd däremot icke längre borde på allvar kunna resas.

Här skall jag icke upprepa de många olika synpunkter och skäl av olika art som pläгат anföras till stöd för institutionens avskaffande. De ekonomiska — framför allt statsekonomiska — synpunkterna spela måhända i detta avseende en stor roll. Anmärkningar mot fideikommissens skötsel, som ofta med fog kunnat framställas, må ock ha sin betydelse. Den enligt min mening bestämmande och avgörande synpunkten är emellertid att fideikommissinstitutet är till sin natur sårande för rättskänslan, stridande mot den rättsuppfattning, som utmärker vår tid. Jag vill i detta sammanhang anförä vad första kammarens nuvarande talman, presidenten I. Afzelius, i detta hänseende yttrade vid 1906 års riksdag. Han vände sig mot själva successionsprincipen och anförde bland annat: Denna princip är för mig och blir för mig en rättslig anomali. Den upphäver denna den naturligaste av all jämlikhet: lik-

ställigheten mellan barn av samma föräldrar. Må vara, att det kan lyckas föräldrars kloket att dämpa eller minska, under gynnsamma förhållanden måhända alldeles häva verkningarna av denna onaturlighet; men det är min fullkomliga övertygelse, att ju mer utvecklingen går framåt, ju mer släktens betydelse träder i skuggan för individens och den egna familjens, desto mer hopplös skall denna uppgift bliva. Nu säger man: men detta är ju ingenting *orätt*; det är ju icke föräldrarnas fel, det är en annan som så bestämt! Naturligtvis — men blir förhållandet i minsta mån bättre därför att det är en *främmande* vilja, som på det sättet tränger sig in i familjen? Sådant är förhållandet vid den normala successionen, när godset går från far till son. Men hur är det, när det går från en gren till en annan, när fideikommissinnehavaren t. ex. har endast döttrar och de ej äro successionsberättigade? Vilken anledning till pliktcollision mellan plikten mot den blivande fideikommissarien och omtanken om sina egna, vilken källa till stridigheter, till slitningar och till misshälligheter mellan närskylda! Det har ej saknats förhatliga exempel på sådant. Fideikommisset säger jag därför, skapat till släktens yttre 'heder och conservation', kan innebära frö till släktens inre söndring.'

I anslutning till denna uppfattning är det, som jag nu vill framföra yrkandet på fideikommissinstitutets fullständiga upphävande. Som ovan nämnts, gäller 1810 års förbud mot instiftande av nya fideikommiss endast fast egendom. Nya fideikommiss i lös egendom kunna sålunda ännu instiftas, och denna möjlighet kan, som herr Trygger vid 1906 års riksdag framhöll, användas även för att stifta fideikommiss i fastighet. Därtill behöves blott, att man sätter en fastighet på aktier och gör ett fideikommiss av aktierna, då har man i realiteten ett fideikommiss färdigt även i fast egendom.

Föregående förslag i denna fråga hava därför ej löst densamma. Utgår man från rättssynpunkten, kan man ej stanna förrän man krävt hela institutets upphävande, sålunda i fråga om såväl fast egendom som lösöre.

Att statsmakterna genom ett beslut i sådan riktning ej skulle begå någon rättskränkning, torde numera allmänt erkännas. Redan vid 1882 års riksdag framhölls av den framstående statsrättsläraren professor H. L. Rydin, att då fideikommissstiftelsens fortfarande bestånd och giltighet har sin grund i ett lagstiftningsarbete och den till sin natur är en singularlag, så måste den även kunna i lagstiftningsväg ändras. Det är, framhöll han, orimligt att i en persons vilja lägga makt att för evärd-

liga tider bestämma om viss succession av fast eller lös egendom. Liknande uppfattning av sakens juridiska sida har framförts av bland andra presidenten Afzelius och professor P. Fahlbeck.»

Utskottets
yttrande.

Till utredning angående fideikommissinstitutionens uppkomst och utveckling har lagutskottet vid en föregående riksdag (1898) lämnat följande redogörelse:

»Fideikommiss har sin upprinnelse i den romerska rätten och betyder där den egendom, en person, på grund av förhållanden, egendomliga för denna rätt, testamenterat till en annan person med ett *på förtroende* till denne grundat uppdrag att utlämna egendomen till en viss uppgiven tredje. Man kunde nu bestämma, att efter denne tredje egendomen skulle tillgodokomma en fjärde, efter denne en femte o. s. v. (så kallade *fideikommissoriska substitutioner*). Till sådana fideikommiss kunde göras hela förmögenheten, en viss kvotdel därav eller en viss särskild förmögenhetsdel.

Ur successiva fideikommiss av det sistnämnda slaget har, under den utveckling, den romerska rätten erhöi uti Italien och Tyskland, *familjefideikommisset* framgått, varmed avses att fästa viss egendom — fast eller lös eller båda tillika — vid en viss släkt, att inom densamma övergå från en släktmedlem till en annan efter viss bestämd ordning.

Den germaniska benägenheten att fästa jorden vid slakten är bekant. Med stöd av den sålunda utbildade romerska rätten uppkommo därför i Tyskland, jämte de adliga 'stamgodsen' och de borgerliga 'arvgodsen', vilka båda hade sin grund uti lag eller hävd, familjefideikommissen i fast egendom till följd av gällande privata dispositioner. I andra land framträdde likartade anordningar. Successionen blev, av naturliga skäl, vanligen begränsad till män, och med avseende å grunden för denna blevo godsen majorat, minorat, seniorat, primo-, secundo-, tertio geniturer o. s. v.

Samma motiv som i övriga land, nämligen omtanken om 'familjens heder och conservation' föranledde även i Sverige stiftande av familjefideikommiss i fast egendom, vilka här uppkommo ej mycket senare än i Tyskland och antagligen redan vid medlet av det sjuttonde århundradet. Stadgan angående testamenten den 3 juli 1686 omtalar institutionen såsom något redan känt och lämnar uti sin 5 § om densamma närmare bestämmelser. I 1734 års lag omnämnes den icke uttryck-

ligen, utan säger denna lag endast i 16 kap. 1 § ärvdabalken, att 'vill någon, man eller kvinna, göra testamente, have våld göra det — med eller utan villkor'.

På grund av denna bestämmelse, som dock näppeligen kan anses innefatta ett uttryckligt fastslående av enskildes rätt att för all framtid upprätta dylika stiftelser, ansågos emellertid fideikommissförordnanden även rörande fast egendom fortfarande tillåtliga, ända tills de sociala och ekonomiska olägenheter, som kunde vara förenade med en obegränsad rätt att genom privata dispositioner för all framtid förfoga över fast egendom, föranledde, hos oss lika som uti flere andra land, inskränkning uti en sådan förfoganderätt. Första steget till denna inskränkning togs av Rikets ständer, vilka i skrivelse till Konungen den 27 mars 1810 anförde följande:

'De mångfaldiga missbruk, som varit följer av en oinskränkt donations- och dispositionsrättighet, hava hos Riksens Ständer föranlett till överläggningar, huruvida en inskränkning i friheten att göra fideikommissstiftelser kunde vara nödig och med samhällets fördel överensstämmande.

Genom sådana stiftelser föreskrives för alla tider en successionsordning, enligt vilken en enda arvinge, även en oskyld, skall på livstid innehava fastigheter, utan avseende på, om förre innehavaren skulle därigenom nödgas lämna de flesta eller alla sina barn i saknad av nödig uppfostran och understöd i deras omyndiga år, och en så inskränkt ägare, som varken av allmänna lagens visa stadganden om arv eller av något sitt förordnande kan hoppas skydd för de lottlösa, utan förutser, att egendomen skall tillfalla en oskyld eller tilläventyrs den av barnen, som giver minsta hopp om medlidsamhet och omvårdnad för uteslutna, kan icke annat än anse egendomen mera för en annans än för sin, i följd varav hans intresse bliver att fördubbla och i förtid upptaga avkomsterna till skada för jordens nyttiga odling, egendomens förbättring och samhällets därav beroende styrka.

Man har för evärdeliga tider föreskrivit lagar för varje innehavares frihet att egendomen förvalta, utan att tänka därpå, att slika inrättningar ofta bliva genom tidens förändrade skick för egendomens förmanliga hävd hinderliga.

Man har för all framtid förbjudit egendomens föryttrande och förpantning, varigenom dels fordringsägares lidande beredes, dels all utväg betages innehavaren att till medarvingars utlösen eller egendomens hävd och förbättring erhålla de nödvändigaste lån.

Man har gjort fideikommiss, vilkas innehavare varit ålagda att använda godsets avkastning till egendomens förökande under enahanda fideikommissvillkor, en inrättning, som, om ock dess skadlighet i politiskt avseende åsidosättes, i alla fall synes vara den mest illa beräknade, då ofelbart är, att en allt för stor egendom i en mans hand giver mindre avkastning och föder vida mindre människor, än om den vore emellan flere ägare delad.

Ice mindre skadliga hava de stiftelser varit, som, ehuru avläggse samt för odling och samhävd obekvämliga flere gods kunnat vara, likväl föreskrivit, att de skola hållas tillsammans och icke ens få bortbytas; och de stiftelser, enligt vilka vissa egendomar bort för alltid innehavas av flere samägare, utan rätt för någon till skiftes vitsord, hava varit en källa till obehagliga rättegångar och till en olycklig oenighet inom familjer.

Man har även sett förordnanden, som föreskrivit beständig delning, utan rätt för delägare att lösa varandra ut, som för egendomens besittning gjort till evärdeligt villkor, att innehavaren skall leva ogift, ej få bekläda någon statens tjänst och mera dylikt, och till vilka andra orimligheter en sådan oinskränkt frihet kan föranleda, är av dessa exempel lätt att inse, ävensom att slika inrättningar hava för jordens nyttiga hävd och egendoms förbättring det skadligaste inflytande.

Vid betraktande härav, och då det hopp en ägare haver därom, att hans barn och närmaste skola njuta frukten av hans mödor, befordrar flit, hushållning och medborgerliga tänkesätt, samt för samma ändamål, jämte befrämjande av föräldrars och husfäders anseende, en ägare bör hava makt, att dels genom avtal, dels genom testamente utnämna sina efterträdare, och obestriddigt är att, ehuru den, som själv innehar disponibel egendom, kan i en oinskränkt dispositionsfrihet för sin person finna dessa uppmuntringar och förmåner, desamma däremot alldeles försvinna för alla hans efterträdare, om han gör egendomen till fideikommiss; då en oinskränkt frihet för enskilda att ändra arvs- och äganderättslagarna för tillkommande tider icke kan stå tillsammans med syftmålet av vid denna riksdag av Riksens Ständer tagna beslut om frihet för en var att all slags jord genom laga fång förvärva; då en sådan frihet skulle göra vår allmänna lag i dess viktigaste delar ouyttig, och i stället för tydliga lagar, som beständigt kunna förbättras och fullkomnas, anskaffa för särskilda gods speciella förordnanden, vilka, ehuru orimliga, otydliga och även oläsliga de kunna vara, likväl göra anspråk på en varaktighet, som icke en gång för våra grundlagar, enligt nu gällande regeringsform, funnits nödvändig, och det för övrigt skulle lända till fäderneslandets heder, om, sedan de mest hyfsade

nationer redan upphävt dessa lämningar eller nya telningar av feodalismen, svear och göter, som aldrig varit av främmande nationer med våld tvungne till sådana inrättningar, icke vore de siste att förekomma ytterligare härmningar därav, hava Rikens Ständer ansett oftanämnde oinskränkta dispositionsfrihet böra jämkas inom billiga och för samhällets allmänna nytta avpassade gränser, samt till följd därav trott sig böra hos Eders Kungl. Maj:t i underdånighet anhålla om nådigste sanktion och bekräftelse av följande närmare bestämmelse och tillägg vid det för detta ämne lämpliga lagens rum i 16 kap. 1 § ärvdabalken:

Will någon man eller qvinna göra Testamente, hafve våld göra det mundteliga eller skrifteliga, med eller utan willkor, och wittne twänne gode män att thet Testamente tå var gjordt med sundt och fullt förstånd och af fri vilja: Stånde ock honom fritt att låta wittnen veta dess innehåll eller ej. Åro ej wittnen att tillgå, och utredt warder, att Testator intill sin död varit utur stånd satt wittnen anskaffa, äge ock då Testamentet laga kraft, så framt det finnes med egen hand skrifvit och underskrifvit. Bortgifver någon fast egendom, äge ej makt om willkoren för dess förvaltning sträcka förordnandet längre än förste emottagarens och dess makas lifstid, eller om ägande rätten vidare än till utnämmande af Testaments- eller Gåfvotagarens nästa efterträdare, uti hvilken sistnämndes hand fastigheten ikläder sig egenskap af arfvejord, hvarmed i allt efter allmän lag förhålles. Ej eller må i andre afhandlingar och contracter om fast egendom sådane willkor inflyta, hvarigenom förvaltnings- och ägande-rätten för en framtid vidare inskränkes, än nu sagt är. Men angående städja och arrende, gälle hvad derom särskildt stadgadt är.

Det sålunda av Rikets ständer framlagda förslaget vann Kungl. Maj:ts godkännande och erhöill enligt förordningen den 27 april 1810 kraft av gällande lag.

De uttalanden, som i omförmälda skrivelse gjordes av Rikets ständer, innefattade i själva verket ett ogillande av hela fideikommissinstitutionen, ehuru man då icke ansåg sig böra gå längre än att hindra uppkomsten av nya fideikommiss. Dock utfärdades samma år den 3 april en förordning, varigenom bestämdes, att i de fall, då någon innehavare av fideikommiss-egendom kunde komma i behov att därå emot inteckning göra lån eller för egendomen anse förmånligt att få göra utbyte av till fideikommisset hörande jord eller ock finna sig föranlåten att söka hävandet av vissa uti fideikommissstiftelser innehavaren föreskrivna villkor, ansökningar i dessa eller andra dylika ämnen om fideikommissers rätta mening och bästa tillämpning och som icke rörde frågor, vilka mellan fideikommissarier och medarvingar kunde yppas och enligt allmänna rättegångs-

ordningen måste behandlas, borde hos Kungl. Maj:t i underdånighet anmälas, på det att Kungl. Maj:t med dess högsta domstol, i likhet med annan förklaring över allmänna lagar och författningar, måtte därvid, efter sig företeende omständigheter, kunna förfara. Genom de sålunda meddelade bestämmelserna tillerkändes Kungl. Maj:t med högsta domstolen befogenhet att i viss mån rubba grunderna för en bestående fideikommissstiftelse, en befogenhet, som, särskilt i fråga om tillåtelse att inteckna fideikommisssegendom, i enskilda fall kan leda till fideikommissrättens upphörande.»

I fråga om inteckning i fideikommisssegendom vill utskottet, i likhet med 1906 års lagutskott, erinra därom, att i enlighet med av Kungl. Maj:t lämnat medgivande inteckning ägt rum i en mångfald fall, och att inteckning medgives även, då stiftelseurkunden innehåller uttryckligt förbud mot inteckning. Sådan inteckning kan leda och har även lett till, att den intecknade egendomen exekutivt försålts och härigenom upphört att vara fideikommiss.

Efter år 1810 har fideikommissinstitutet inom den svenska rätten icke undergått någon förändring. Men det torde i detta sammanhang förtjäna anmärkas, att den äldre lagkommittén, som förklarade sig erkänna vikten av de skäl, vilka föranledde till nyssnämnda förordning av den 27 april 1810, i det av kommittén år 1826 framlagda förslag till allmän civillag i 12 kap. 3 § ärvdabalken införde stadgande, att testamente om nyttjanderätt till fast egendom icke finge gälla till förmån för någon, som vid givarens död ej vore till. Det år 1847 av äldre lagberedningen avgivna förslag till ärvdabalk innehöll föreskrift, som åsyftade att inskränka rättigheten att stifta fideikommiss även av lös egendom.

Inom riksdagen har, såsom i ovan intagna motion anföres, frågan om ett fullständigt upphävande av fideikommissstiftelser i fast egendom vid flera tillfällen förevarit.

Sedan motioner i nämnda syfte vid riksdagarna 1882, 1883 och 1884 bifallits av andra kammaren, men i enlighet med lagutskottets hemställan av första kammaren avslagits, väcktes vid 1886 års riksdag inom andra kammaren en motion, däri hemställdes, att riksdagen ville »i skrivelse till Kungl. Maj:t anhålla, det Kungl. Maj:t täcktes låta utarbeta och för riksdagen framlägga förslag till lag om transformation av fideikommiss i fast egendom till räntebärande kapital, och om frivillig upplösning, under vissa villkor, av sålunda förvandlat eller annat fideikommiss i lösegendom; med förbud mot stiftande av nytt fideikommiss

av vad slag som helst, samt med upphävande av sådana nu gällande föreskrifter, vilka, efter den nya lagens trädande i kraft, kunde finnas överflödiga eller mot densamma stridande». Denna motion blev, sedan den av lagutskottet avstyrkts, av båda kamrarna avslagen. Sedan här- efter motioner om upphävande av familjefideikommissstiftelser i fast egendom vid riksdagarna 1889 och 1890 i enlighet med lagutskottets hemställan av andra kammaren bifallits, men av första kammaren av- slagits, förekom frågan, ehuru i något förändrad form, ånyo vid 1893 års riksdag i anledning av en inom andra kammaren väckt motion, av- seende upphävande av familjefideikommissstiftelser i fast egendom på landet. I en till lagutskottets utlåtande i ämnet fogad reservation hem- ställdes om »skrivelse till Kungl. Maj:t med begäran, att Kungl. Maj:t, efter verkställd utredning om beskaffenheten och omfånget av bestående familjefideikommissstiftelser rörande fast egendom å landet, täcktes taga under överbäggande, huruvida gällande bestämmelser om dylika stiftelser skulle kunna upphävas eller så förändras, att, enligt överenskommelse inom vederbörande släkt eller under andra lämpliga villkor och förbehåll, dessa stiftelser skulle kunna upphöra, samt för riksdagen framlägga förslag till de stadganden, vartill den verkställda utredningen kunde föranleda». På grund av kamrarnas skiljaktiga beslut förföll emellertid frågan även för nämnda riksdag. — Redan följande år, 1894, drogs frågan åter under riksdagens prövning. Lagutskottet upptog då såsom sin hemställan det i omförmälda reservation framställda skrivelseförslaget. Denna utskottets hemställan bifölls av andra kammaren, men avlogs av första kammaren. Vid 1898 års riksdag förelägo två motioner i ämnet, av vilka den ena avsåg upphävande av familjefideikommissstiftelser i fast egendom och den andra åsyftade upphävande av dylika stiftelser i såväl fast som lös egendom. I sitt utlåtande i anledning av dessa motioner hemställde lagutskottet, att riksdagen ville i skrivelse till Kungl. Maj:t anhålla, att Kungl. Maj:t måtte låta utarbета och för riksdagen fram- lägga förslag till lag, varigenom de i riket bestående familjefideikommiss- stiftelser i fast egendom på landet och i stad upphävdes, ävensom för- slag till sådana bestämmelser, som för ordnande av rättsförhållandena vid siste innehavarens död kunde erfordras. Sedan emellertid frågan i anledning av kamrarnas skiljaktiga beslut jämväl denna gång förfallit samt en vid 1901 års riksdag väckt motion, avseende upphävande av familjefideikommissstiftelser i fast egendom, erhållit samma utgång, väcktes vid 1906 års riksdag åter en motion i ämnet. I sitt i anledning av denna motion avgivna utlåtande hemställde lagutskottet, att riksdagen ville »i skrivelse till Kungl. Maj:t anhålla, det Kungl. Maj:t, efter verk-

ställd utredning rörande de i riket bestående familjefideikommissstiftelser i fast egendom, täcktes taga under övervägande, huruvida och på vilka villkor gällande bestämmelser om dylika stiftelser skulle kunna upphävas, samt för riksdagen framlägga det förslag, vartill den verkställda utredningen kunde föranleda». Denna utskottets hemställan blev av andra kammaren bifallen. Under överläggningen i första kammaren framställdes, bland andra, även det yrkande, att utskottets hemställan skulle bifallas med den ändring att i stället för orden »och på vilka villkor gällande bestämmelser om dylika stiftelser» insattes »under vilka förutsättningar och på vad sätt en dylik stiftelse». Kammaren avlog emellertid även denna gång samtliga föreliggande förslag. Vid 1907 års riksdag föreslogs i en inom andra kammaren väckt motion, att riksdagen beträffande fideikommissstiftelser i fast egendom måtte hos Kungl. Maj:t begära utredning och förslag *dels* »att dylika fastigheter skulle kunna av innehavaren helt eller delvis säljas mot det att köpeskillingen i stället sattes såsom fideikommiss, därvid dock borde sörjas för att skogarna för framtiden ställdes under ordentlig hushållning, *dels ock* om fastställande av vissa tidpunkter, från vilka dylika fastigheter, som ej försåts, skulle upphöra att vara fideikommiss och i stället lyda under de allmänna civillagarna, dock med nyssnämnda villkor i avseende på skogarna». I sitt utlåtande i anledning av denna motion hemställde lagutskottet, att riksdagen måtte i anledning av det i motionen först framställda yrkandet i skrivelse till Kungl. Maj:t anhålla, att Kungl. Maj:t ville »efter föregående utredning låta utarbeta och för riksdagen framlägga förslag till lagbestämmelser på vilka villkor fideikommissstiftelser i fast egendom skulle kunna av innehavaren helt eller delvis säljas mot det att köpeskillingen i stället sattes som fideikommiss samt att motionen i övrigt icke måtte till någon riksdagens åtgärd föranleda». Då första kammaren avlog första punkten av utskottets hemställan, förföll emellertid frågan även denna gång.

Vid 1909 års riksdag väcktes ånyo en motion i syfte att åvägbringa förvandling av fideikommissstiftelser i fast egendom till penningfideikommiss. Sedan kamrarna var för sig antagit särskilda skrivelseförslag i motionens syfte, beslöt riksdagen, efter sammanjämkning av kamrarnas olika beslut, att i skrivelse till Kungl. Maj:t anhålla, det Kungl. Maj:t ville låta utarbeta och för riksdagen framlägga förslag till lagbestämmelser, på vilka villkor lantfastighet, som utgjorde fideikommiss, skulle kunna av innehavaren helt eller delvis säljas mot det att köpeskillingen i stället sattes såsom fideikommiss». Detta riksdagens beslut anmäldes hos Kungl. Maj:t genom skrivelse den 16 mars 1909.

Till stöd för sin ovan omförmälda hemställan anförde lagutskottet vid 1906 års riksdag bland annat följande:

»Det är — — — utom allt tvivel, att fideikommissinstitutionen icke uppbäres av den moderna åskådningen. För denna åskådning innebär det något stötande, att besittningen av jorden skall vara på visst sätt för all framtid reglerad genom ett enskilt förordnande, i allmänhet tillkommet utan någon hänsyn till intressen och förhållanden, vilka skulle kunna giva berättigande åt dess fortbestånd. Ej sällan innehålla fideikommissstiftelseurkunderna stadganden och villkor, som icke blott förekomma fullkomligt godtyckliga och meningslösa, utan även kunna vara skadliga för dem, till vilkas fördel själva förordnandet gjorts, och för det allmänna. Det må endast erinras om, htrusom familjefideikommissier inrättats under villkor, att fideikommissarien skulle viss tid av året uppehålla sig på fideikommissegendomen, att han skulle leva ogift eller icke finge bekläda något statens ämbete. Fideikommiss hava även gjorts, hvilkas innehavare varit ålagda att använda godsets avkastning eller viss del därav till egendomens förökande under enahanda fideikommissvillkor. Vad ett förordnande som det sist omnämnda, om det finge realiseras, skulle innebära, ligger i öppen dag.

Erfarenheterna om fideikommissinstitutionens verkningar och de i nyare tid med allt större skärpa framträdande kraven på ett intensivt tillgodogörande av jordens avkastningsmöjligheter visa även otvetydigt, att nämnda institution står i strid mot de syften, som nationalekonomiskt och socialt alltmera framträtt såsom eftersträfvansvärda. Det är uppenbart, att en alltför stor fastighet i en enda innehavares hand måste lämna mindre avkastning, än om den är fördelad mellan flera ägare. Vid brukandet av en stor lantegendom lämnas enligt sakens natur ofta i fastigheten liggande förvärvsmöjligheter obegagnade, vilka tillgodogöras vid det s. k. mindre jordbruket. Fideikommissegendomarna, som oftast äro av mera betydande omfattning, erfordra även för en rationell skötsel ett stort rörelsekapital, som ofta icke är till finnandes. De svårigheter att av stora jordbruksegendomar erhålla en tillräcklig och skälig avkastning, som sålunda förefinnas, hava även ofta föranlett, att dessa fastigheter, där så kunnat ske, styckats i mindre egendomar eller tomter, som sålts till olika personer. Detta sammanhänger även med strävandena hos skilda klasser att förvärva jord och hem på egen grund. Såväl utomlands som i Sverige har under senare tider egnahemsrörelsen varit föremål för statsmakternas uppmärksamhet och understöd, och ett därmed i social betydelse jämställt spörsmål är strävandet att bevara ett självägande bondestånd samt, där så ske kan, befördra uppkomsten

av en jordägande befolkning. För denna den moderna utvecklingens riktning mot den fasta egendomens delning på allt flera händer ställer sig fideikommissstiftelsernas befintlighet bestämt och i vårt land — varest, såsom av de i motionen lämnade uppgifterna framgår — familjefideikommissstiftelserna omfatta en icke ringa del av all rikets jordbruksfastighet — ej obetydligt hindrande.

Fastighets egenskap av fideikommiss har ock stundom föranlett dess innehavare att bruka egendomen på sådant sätt, att den på kort tid lämnat största möjliga avkastning, som kunnat bilda ett till fördelning mellan fideikommissariens övriga arvingar tillgängligt kapital, utan att hänsyn därvid tagits till egendomens framtida bestånd. Stundom har grov misshushållning med dylik egendom ägt rum under fardags-tiden, då en avliden fideikommissaries stärbhusdelägare sökt bereda sig största möjliga fördel av densamma, innan den skulle av ny fideikommissarie tillträdas.»

Längre fram i sitt berörda utlåtande yttrade 1906 års lagutskott vidare:

»De skäl, som även av dem, vilka anse familjefideikommissstiftelser i och för sig otidsenliga och olämpliga, icke sällan anföras mot upphävande av *bestående* sådana stiftelser, äro av övervägande rent juridisk art. I främsta rummet har sålunda mot förslag av sistberörda innebörd invänt, att vad som tillkommit under skydd av bestående lag icke får rubbas. Men enligt utskottets uppfattning beror denna invändning, även om frågan skärskådas från enbart formellt juridisk synpunkt och om familjefideikommissstiftelsen betraktas såsom ett rent privaträttsligt institut, på en missuppfattning. Det torde nämligen icke av någon bestridas, att en civillag kan upphävas, då dess bestämmelser äro föråldrade. Ett sådant upphävande bör dock naturligen icke utan nödtvång få retroaktiv verkan. I förevarande fall är något sådant icke heller ifrågasatt. De vid tiden för ett upphävande av familjefideikommissen levande fideikommissariernas rätt måste givetvis lämnas oförkränkt. De vid nämnda tidpunkt levande personer åter, som endast hava en eventuell rätt till fideikommissegendomen, d. v. s. för vilka föreligger möjlighet att komma i besittning därav, kunna icke anses, juridiskt taget, kränkta genom en lagstiftning, vilken upphäver en rättighet, som de för sin del ej ännu förvärvat. Att beträffande familjefideikommissstiftelserna vidtaga en sådan förändring som den ifrågavarande lär icke innefatta en större omstörtning eller ett svårare avvikande från hävdvunna rättsbegrepp än vad år 1845 i vårt land ägde rum, då vid den tiden levande broder berövades sin större rätt framför syster i där-

efter fallande arv. Nu ifrågasätter motionären t. o. m., att den nya lagstiftningen icke skall gå ut ens över någon levande person, och då försvinner ju all möjlighet till tal om någon rättskränkning. Ofödda släkten äro icke bärare av några juridiska rättigheter.

Det enda, som då skulle med avseende å fideikommissstiftelsernas upphävande kvarstå såsom föremål för någon betänksamhet, vore det därigenom skeende åsidosättandet av den persons vilja, som en gång instiftat fideikommisset. Därom torde dock all rättsvetenskap vara ense, att en rättskränkning endast kan tillfogas en person, som i det närvarande innehar och uppbär själva rättigheten. De, som gått ur tiden, hava inga grundade anspråk, att deras uppfattning av vad fordom kan hava varit riktigt och av förhållandena påkallat skall gälla såsom oföränderlig lag för kommande tider med annat åskådningssätt och andra behov.

Ett fideikommiss är, såsom ovan anförts, med hänsyn till de regler, som gälla för dess bildande, ett arvsrättsligt institut. Men i anseende till sin faktiska gestaltning och sina verkningar kan detta institut åtminstone i viss mån betraktas även såsom en stiftelse i detta ords juridiska bemärkelse. En stiftelse anses i allmänhet uppkomma därigenom, att egendom överlåtes att stadigvarande förvaltas för främjande av lovligt särskilt ändamål. I stiftelsebegreppet ligger ingenting, som hindrar, att stiftelser kunna upprättas jämväl för annat ändamål än ett i egentlig mening allmännyttigt syfte, och de kunna således avse endast medlemmar av viss släkt eller vissa släkter och åsyfta tillgodoseende av rent enskilda intressen utan betydelse för det allmänna. Men en stiftelse är emellertid alltid också en i viss mån allmän inrättning och måste av denna anledning i vida högre grad än de enskildes inbördes rättsförhållanden vara underkastad det allmännas överseende och kontroll. Sedan lång tid tillbaka har det därför — utan att, då ännu icke en allmän lagstiftning om stiftelser kommit till stånd, uttrycklig bestämmelse härom finnes — varit en på sakens natur grundad praxis, att Kungl. Maj:t på administrativ väg meddelat ändringar i de av enskilde till allmänna ändamål gjorda stiftelser, då vad i stiftelseurkunderna föreskrivits befunnits otillämpligt eller föråldrat, samt medelst tilläggsbestämmelser utfyllt luckor i sådana urkunder. Till stiftelsens begrepp och natur hör även, att densamma kan förklaras hava upphört, då den icke längre motsvaras av något förnuftigt ändamål, eller det ändamål, varför den bildats, blivit omöjligt att ernå.

Såsom av det ovan anförda framgår, är dock frågan om upphävande av fideikommissstiftelser i fast egendom icke blott en teoretiskt

juridisk fråga, utan även en viktig praktisk och social angelägenhet. Och denna senare hänsyn måste också tillerkännas ett betydande inflytande vid avgörandet.

Utskottet finner sålunda icke från någon synpunkt befogad invändning kunna göras mot att omsider giva förevarande fråga sin slutgiltiga lösning i den av motionären angivna riktningen. För envar bör det stå klart, att detta spörsmål hör till dem, som icke kunna avvisas, utan måste återkomma, till dess detsamma vunnit det fulla beaktande, som ensamt överensstämmer med en nyare tids krav.

Man bör emellertid enligt utskottets mening se till, om man icke, för den händelse ett upphävande av dessa stiftelser genomföres, genom en sådan åtgärd omintetgör en till äventyrs förefintlig god och fördelaktig verkau av fideikommissinstitutionen. Utskottet erinrar i detta hänseende därom, att de skogar, som finnas å fideikommisssegendomar, ofta äro av betydande omfattning och att desamma otvivelaktigt i flera fall undgått att bliva skövlade därigenom, att dessa egendomar icke kunnat försälgas eller styckas samt innehavts av personer, vilka i sin egenskap av fideikommissarier ansett tillbörligt och angeläget att icke genom avverkning minska det till egendomarna hörande skogskapitalet. Å andra sidan har hitintills också ofta inträffat, att en fideikommissarie av olika anledningar alldeles skövlade skogen, oaktat ett dylikt förfogande över skogen stått i strid med själva fideikommissstiftelsens ändamål, som ju är, att innehavaren av fideikommisset endast skall åtnjuta egendomens avkastning samt fideikommisskapitalet med vad därtill hörer ograverat bevaras åt alla fideikommissarier. Med hänsyn härtill, anhöll även 1903 års riksdag, att Kungl. Maj:t måtte låta utarbета och för riksdagen framlägga förslag till lagbestämmelser i syfte att förekomma, att de till fideikommisssegendomar hörande skogar utsattes för sådan behandling, att därigenom skogskapitalets fortfarande avkastningsförmåga äventyrades. Man ansåg följaktligen med avseende å dessa skogar egendomarnas egenskap av fideikommiss utgöra en särskild anledning att stadga ett uthålligt bruk av skogarna. Riksdagen framhöll även, hurusom särskilt i vissa delar av vårt land, exempelvis Skåne, fideikommisskogarna egentligen vore de enda skogar av någon betydelse, som funnes, och att det vid sådant förhållande vore tydligt, att för dessa landsdelar fideikommisskogarnas oförminskade bibehållande och rationella vård vore av den största betydelse.

För vår tids uppfattning står det synnerligen klart, att en god hushållning med landets skogar är en utomordentligt viktig nationell angelägenhet. Utskottet vill därför endast i detta sammanhang fram-

hålla önskvärdheten av att, om familjefideikommissstiftelser i fast egendom avskaffas, för dessa egendomars skogar samtidigt påbjudes en ordnad hushållning under offentlig kontroll eller att, om 1903 års riksdags berörda framställning skulle hava föranlett någon åtgärd i denna riktning, innan ett sådant upphävande av fideikommissinstitutionen beträffande fastighet äger rum, sistberörda åtgärd icke må medföra ett avskaffande av en redan å nu ifrågavarande skogar anordnad ordentlig hushållning.

Slutligen vill utskottet framhålla såsom sin mening, att man — vilken åsikt man må hava om förevarande viktiga ämnes detaljer och de olika synpunkter, från vilka saken måste bedömas — dock borde kunna ena sig därom, att en utredning av alla de förhållanden, som inverka på frågans avgörande, bör äga rum. På detta sätt torde lämpligast kunna prövas, om och under vilka villkor ett upphävande av bestående fideikommissstiftelser i fast egendom må kunna ifrågakomma.»

Till upplysning angående den omfattning, i vilken fast egendom i vårt land erhållit fideikommissnatur, må enligt Nordisk familjebok här meddelas följande uppgifter.

Enligt Konungens befallningshavandes femårsberättelser fanns i Sverige år 1900 fideikommiss i fast egendom till ett taxeringsvärde av 112,335,540 kronor eller nära 2 1/4 procent av rikets hela fastighets-taxeringsvärde, därav i Stockholm till 4,243,000 kronor och i övriga städer till 476,000 kronor samt å landet till 107,615,940 kronor. Av sistnämnda värde belöpte å jordbruksfastighet 102,181,800 kronor, å annan fastighet 5,008,600 kronor och å frälseränta 425,540 kronor. Fideikommiss funnos inom alla rikets län med undantag av Gottlands, Jämtlands, Västernorrlands och Norrbottens län, varjämte i vart och ett av Göteborgs och Bohus län, Kopparbergs län och Västerbottens län fanns endast en fideikommissegendom. Största antalet fideikommiss-egendomar, eller 36, fanns i Stockholms län med ett taxeringsvärde av tillhopa 10,285,000 kronor, varemot högsta sammanlagda taxeringsvärdet föll å Malmöhus län med 32,533,900 kronor, fördelat å 18 fideikommiss. Tillsammans hade de båda skånska länen 25 fideikommiss med ett taxeringsvärde av tillhopa 43,790,800 kronor, under det att Mälardalens län (Stockholms, Uppsala, Västmanlands och Södermanlands län) hade 37 fideikommiss, taxerade till sammanlagt 34,504,000 kronor. Antalet personer, som innehade fideikommiss-egendomar, en eller flera, utgjorde 175, därav 145 tillhörde adeln. Av fideikommiss, förenade å en hand, fanns ett, vars taxeringsvärde översteg 5 miljoner kronor;

åtta fideikommiss voro vardera taxerade till 3 à 4 miljoner kronor, därav sju i Skåne; likaledes åtta, därav fyra i Skåne, till 2 à 3 miljoner kronor. Taxeringsvärderade till 10,000 kronor eller därunder voro blott fem fideikommiss; lägsta taxeringsvärde å självständigt fideikommiss var 1,400 kronor. Hela antalet till synes självständiga fideikommiss-egendomar utgjorde 198 och omfattade 23 stadsfastigheter, därav 14 i Stockholm, 389 verk och inrättningar, 942 utgjordar och annan i mantal ej satt jord samt $7\frac{7}{8}$ mantal kronor, 298 $\frac{254791}{1470000}$ mantal skatte och 2,761 $\frac{60404347}{15840000}$ mantal frälse.

De skäl, som av flera föregående års lagutskott och särskilt i ovan återgivna uttalande av 1906 års utskott anförts för fideikommissinstitutionens upphävande, äga enligt utskottets mening allt fortfarande full giltighet. Med den ståndpunkt, utskottet alltså principiellt intager i frågan, kan det medlingsförslag, som vid 1909 års riksdag slutligen vann båda kamrarnas godkännande, tydligen icke anses innefatta en tillfredsställande eller än mindre en slutgiltig lösning. Då 1909 års riksdagsskrivelse, oaktat den långvariga förberedelse, ärendet tidigare undergått inom riksdagen, ännu icke föranlett något förslag till riksdagen, synes anledning föreligga till frågans förnyade upptagande; och har utskottet härvid, i anslutning till motionärens framställning, ansett sig böra hemställa till riksdagen att i skrivelse till Kungl. Maj:t anhålla om utredning och förslag i syfte att den nuvarande fideikommissinstitutionen måtte i huvudsak upphävas.

De grunder av såväl rättslig som statsekonomisk natur, vilka äro bestämmande för utskottets sålunda uttalade ståndpunkt, hänföra sig uppenbarligen i övervägande grad till fideikommissstiftelser i fast egendom. Beträffande dylika stiftelser i lös egendom synes förhållandet däremot i viss mån vara ett annat. Såvitt utskottet har sig bekant, saknas för närvarande utredning angående den omfattning, i vilken lös egendom erhållit fideikommissnatur, och angående de olika ändamål, för vilka sådana stiftelser tillkommit. Erfarenheten har emellertid givit vid handen, att denna institution understundom kunnat främja en uppgift av allmän och kulturell betydelse, såsom då samlingar av historiskt, konstnärligt eller vetenskapligt värde kunnat under en lång tidsföljd sammanhållas och bevaras från skingring därigenom, att egendomen erhållit egenskap av fideikommiss. Då det otvivelaktigt måste anses synnerligen önskvärt, att liknande stiftelser icke för framtiden omintetgöras, synes vid en blivande utredning rörande fideikommissinstitutionens upphävande särskild uppmärksamhet böra ägnas åt nu berörda förhållande.

Med stöd av vad sålunda anförts får utskottet hemställa,

att riksdagen, i anledning av förevarande motion må i skrivelse till Kungl. Maj:t anhålla, det Kungl. Maj:t täcktes, efter verkställd utredning rörande de i riket bestående fideikommissstiftelser i såväl fast som lös egendom, taga under öfvervägande, *dels* på vilka villkor nu bestående fideikommissstiftelser må, där ej särskild anledning till undantag föreligger, kunna upphävas, *dels ock* huruvida och på vad sätt bestämmelser, innefattande förbud mot instiftande av nya fideikommiss i lös egendom, må kunna meddelas samt därefter för riksdagen framlägga det förslag, vartill utredningen kan föranleda.

Stockholm den 14 augusti 1914.

På lagutskottets vägnar:

ALBERT PETERSSON.

Reservation:

av herrar *Petersson* i Lidingö villastad, *Gezelius*, greve *Lagerbjelke*, greve *Spens* och *Fagerlin*, vilka ansett, att utskottet bort hemställa, att förevarande motion icke må till någon riksdagens åtgärd föranleda.